

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В РИНКОВИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

PROBLEMS OF MODERN DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN MARKET CONDITIONS OF UKRAINE

У статті розглянуто проблеми сучасного розвитку агросектору в ринкових умовах, перспективи розширення ринків збуту та успішного просування вітчизняної аграрної продукції на світові продовольчі ринки. Динамічність, перспективність, результативність діяльності господарства залежать напряду від його розмірів. Кількість і якість землі визначають напрям діяльності, впливають на структуру та обсяг виробництва продукції. Обґрунтовано необхідність виходу України на зовнішні ринки та закріплення своїх існуючих позицій. Підкреслено необхідність забезпечення на державному рівні збалансованості експорту й імпорту сільськогосподарської продукції та відображення збільшення позитивного сальдо у зовнішній торгівлі – перевищення експорту над імпортом. Зміна підходів до державного управління, побудова та відбудова системи прогнозування та планування знайдуть відображення в результатах бюджетного складника, що, своєю чергою, відобразиться на економічних результатах країни. Наведено статистичні дані щодо ключових позицій агродіяльності.

Ключові слова: ціна, аграрне виробництво, аграрний сектор, фінансова результативність, рентабельність, економічне зростання, продовольча криза.

В статье рассмотрены проблемы современного развития аграрного сектора в

рыночных условиях, перспективы расширения рынков сбыта и успешного продвижения аграрной продукции на мировые продовольственные рынки. Динамичность, перспективность, результативность деятельности предприятия зависят напрямую от его размеров. Количество и качество земли определяют направление деятельности, влияют на структуру и объемы производства продукции. Обоснована необходимость выхода Украины на внешние рынки и укрепления своих существующих позиций. Подчеркнута необходимость обеспечения на государственном уровне сбалансированности экспорта и импорта сельскохозяйственной продукции и отображения положительного сальдо во внешней торговле – превышение экспорта над импортом. Изменению подходов к государственному управлению, построение и возобновление системы прогнозирования и планирования найдут свое отображение в результатах бюджетной составляющей, что, в свою очередь, отобразится на экономических результатах страны. Представлены статистические данные относительно ключевых позиций агродеятельности.

Ключевые слова: цена, аграрное производство, аграрный сектор, финансовая результативность, рентабельность, экономический рост, продовольственный кризис.

УДК338.43:631(477)

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct47-9>

Капліна А.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та інформаційних технологій
ДВНЗ «Херсонський державний
аграрний університет»

Kaplina Anastasiia

Kherson State Agrarian University

The article examines the problems of modern development of the agricultural sector in market conditions, prospects for expanding markets and successful promotion of domestic agricultural products to world food markets. Agriculture is represented by various business entities. Their number, production capacities, parameters of activity and place in the market are determined by many factors. One of the main parameters is the size of the enterprise. Dynamics, prospects, efficiency of farms, which depends directly on its size. The quantity and quality of land determine the direction of activity, affect the structure and volume of production. Economic crisis in the new realities of management. The need for Ukraine's access to foreign markets and consolidation of its existing positions is justified. Level of agricultural development largely determines the level of economic security of the country. Huge opportunities of our country in many areas are still not disclosed. The paradox of the situation is that international ratings highly appreciate the natural, labor and intellectual potential of Ukraine. But as soon as the assessment concerns the sphere of management of these resources, we find ourselves at the end of any ratings. The conclusion is simple and obvious – a management system that does not meet the challenges of time is at the heart of most of Ukraine's strategic failures. It emphasizes the need to ensure at the state level the balance of exports and imports of agricultural products and the reflection of the increase in the positive balance in foreign trade – the excess of exports over imports. The issue of expanded reproduction in agriculture remains problematic, which is caused primarily by the disparity of prices for agricultural products and means of production purchased by agricultural producers, as well as the low purchasing power of the population, which prevents the market from maintaining the required level of supply and demand, primarily for food products of animal origin. Changing approaches in public administration, building and rebuilding the forecasting and planning system will be reflected in the results of the budget component, which in turn will reflect the economic results of the country. Statistics on key positions of agricultural activity are given.

Key words: price, agricultural production, agricultural sector, financial performance, profitability, economic growth, food crisis.

Постановка проблеми. Агросектор в економіці України займає провідну позицію. Ключова роль, відведена сільському підприємству, зумовлюється фабрикацією продуктів харчування як основи життєдіяльності людей і відтворення робочої сили, фабрикацією сировини для невиробничих споживчих товарів і продукції виробничого

призначення. Рівень розвитку агросектору багато в чому визначає рівень економічної безпеки країни, а Україна традиційно була, є й буде аграрною державою [1, с. 71–75].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем сучасного розвитку аграрного виробництва в ринкових умовах України

присвячено праці таких учених, як А. Андрущенко, В. Геєць, Дж. Кейнс, І. Кириленко, М. Малік, С. Щербина, Б. Пасхавер, Ф. Науек, П. Саблук, В. Трегобчук. Хотілося б підкреслити і той факт, що, сприяючи розвитку ринкових відносин, органи влади водночас повинні цілеспрямовано регулювати та ефективно стимулювати розвиток та відтворення в аграрній сфері. Як зазначав В.М. Трегобчук, «між країною та структурами, які функціонують в АПК, повинні існувати не антагоністичні, а партнерські й економічно збалансовані взаємовідносини». Зміни, які відбуваються в економіці внаслідок глибоких трансформацій, призвели до емерджентності, яка пов'язана з державною підтримкою відтворення агросфери. Потребують удосконалення форми та методи державної підтримки аграрного сектору. Усе це зумовило вибір теми статистичного дослідження і визначило його актуальність.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення проблем сучасного розвитку аграрного виробництва в ринкових умовах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор України включає різні суб'єкти господарювання. Існує багато чинників для визначення параметрів їхньої діяльності та відповідного місця на ринку. Ключовим параметром виступає розмір підприємства. На нашу думку та як відзначають окремі автори, динамічність та перспективність, результативність діяльності кожного підприємства значною мірою залежить від його характеристик. Розмір земельної ділянки, на якій функціонує агропідприємство, особливо її якість, значною мірою визначає напрям його діяльності, впливаючи на структуру та обсяг виробництва агропродукції й рівень її конкурентоспроможності та ефективності [9; 10; 11, с. 159].

Для кожного суб'єкта господарювання створення належної ресурсної бази та узгодженості і збалансованості її окремих елементів є особливо важливим, адже саме через це, зокрема через обмежені можливості розширення земельних ділянок та поліпшення технологічного складника, приймається рішення щодо формування своєї виробничої програми. З іншого боку, виробнича програма господарства повинна бути такою, щоб сприяти відтворенню господарства і нарощуванню ресурсного потенціалу [11, с. 159].

Безперечно, із розширенням площ землекористування підвищується використання землі. Однак, з одного боку, такі закономірності спостерігаються не завжди, а з іншого – можливості розширення площ в обробітку обмежені. Значною мірою це пов'язано і з виробничим напрямом діяльності господарств, та й сьогодні придбання та розширення земельної ділянки суб'єктами підприємства обмежені на законодавчому рівні.

Одним з основних показників ефективності використання землі прийнято вважати вартість виробленої продукції на одиницю площі. У цьому показнику, однак, акумулюється не лише використання землі, а й усього виробничого потенціалу підприємства, його взаємоузгодженість та взаємозамінність. За роки проведення земельної реформи відбувалися різні зміни в ефективності використання землі. Особливо це наочно з погляду різних категорій господарств. Економічна ефективність використання земель у всіх категоріях господарств у 2019 р. підвищилася на 15,6% проти 2000 р. Однак треба відзначити більш динамічне поліпшення використання земельних угідь саме в сільськогосподарських підприємствах, де рівень використання земель збільшився за розглядуваний період на 58,5% [2; 5].

У цілому відзначаючи позитивні зрушення у використанні землі, звернемо увагу на недостатньо високі темпи виробництва продукції тваринництва та особливе зменшення обсягів виробництва тваринницької продукції у господарствах населення. Така тенденція може призвести до катастрофічних наслідків на ринку продовольства тваринного походження (табл. 1) [2; 5].

Важливою особливістю досліджуваного періоду стало скорочення площ під посіви. Дане явище мало пряму тенденцію до 2005 р., а пізніше, навпаки, крива посівних площ почала збільшуватися. Акцентуємо, що практично зникло тютюнництво як галузь, посіви під кормовими культурами. Це вплинуло і на структуру обороту посівних площ. Відбулося зростання частки посівів зернових і зернобобових, овочевих культур тощо. Зміни, які відбулися у структурі посівних площ, негативно вплинули на економічне зростання агросектору, особливо кардинальні зміни торкнулися посівних площ під кормовими. Це, своєю чергою, призвело до скорочення поголів'я тварин [8].

Таблиця 1

Виробництво продукції тваринництва на 100 га сільськогосподарських угідь

Продукція	Сільськогосподарські підприємства				Господарства населення			
	2005	2017	2018	2019	2005	2017	2018	2019
М'ясо у забійній вазі, ц	14093,21	35744,16	37107,12	41100,53	24183,77	20130,49	19872,24	19232,21
Молоко, ц	62316,94	66660,56	66672,31	66050,36	266045,41	181126,22	176837,09	167863,68
Яйця на 100 га посіву зернових, тис шт.	24796,49	29182,66	34301,59	38026,86	25295,65	24781,27	24638,76	25241,17
Вовна, кг	1677,76	6146,16	5710,27	4841,34	5992,01	4126,37	4045,59	3713,31

Реалізація ідеї «постіндустріальної» моделі оздоровлення аграрної економіки в Україні потребує формування такого рівня розвитку техніко-людської системи, який би відповідав як мінімум тому, що вже функціонує у високорозвинутих країнах світу. Зрозуміло, що здійснити це завдання можна лише за умови істотного зростання прибутковості аграрних підприємств, функціонування їх на засадах інтенсивно-інноваційного розвитку.

За даними Державної служби статистики України, кількість підприємств, які отримали прибуток у структурі агропідприємств, має тенденцію до зростання (від 51,8% у 2002 р. до 84% у 2018 р.). Винятком став 2005 р., коли кількість прибуткових підприємств порівняно з попереднім роком зменшилася (на 0,5 пункти), та 2008–2009 рр. (на 2 та 1,8 відповідно). Збільшилася сума прибутку, яка досягла свого максимуму в 2009 р. (14 261,3 млрд грн). Найменший прибуток агропідприємства отримали у 2002 р. (2 036,6 млрд грн), що відобразилося на фінансовому результаті (має місце збиток) від звичайної діяльності сільськогосподарських підприємств до оподаткування у розмірі 254,6 млрд грн [5; 2].

Сума збитку від звичайної діяльності сільськогосподарських підприємств до оподаткування протягом 2001–2018 рр. коливається у межах від 1 559,6 млрд грн до 6 264,7 млрд грн.

Протягом останніх років в агросекторі мають місце ріст рентабельності, динаміка стабілізації

витрат та поліпшення частки прибуткових підприємств. Усе це дає змогу для прискорення капіталізації аграрної галузі саме за рахунок власних доходів агровиробників.

Однак не можна не погодитися з професором М.Й. Хорунжим у тому, що все-таки досить висока частка збиткових підприємств призводить до їх неспроможності забезпечувати відтворення власного виробництва. Та й рівень рентабельності в прибуткових аграрних підприємствах аж ніяк не можна вважати відтворювальним. Це підтверджують і дані Держкомстату України (рис. 1) [4].

Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції порівняно з 1990 р. знизився на 26,5%. Із розрахунку на рік у 2005–2019 рр. цей показник становив 10,5%. У 2019 р., як відомо, був рекордний валовий збір зернових і зернобобових культур (75,1 млн т, що на 47,3% більше, ніж у 1990 р. – 51,0 млн т). Прибуток від сільськогосподарської продукції становив 9,08 млрд грн, а в розрахунку на один рік у середньому за 2010–2019 роки – 7,3 млрд грн. Самі по собі ці показники свідчать про те, що сектор сільськогосподарських підприємств упродовж п'яти років був прибутковим і, відповідно, мав можливість здійснювати просте відтворення. Але в умовах ринкової економіки цього недостатньо. Жорстка конкуренція об'єктивно змушує кожного товаровиробника здійснювати навіть не просто розширене відтворення, а на інтенсивно-інноваційних засадах.

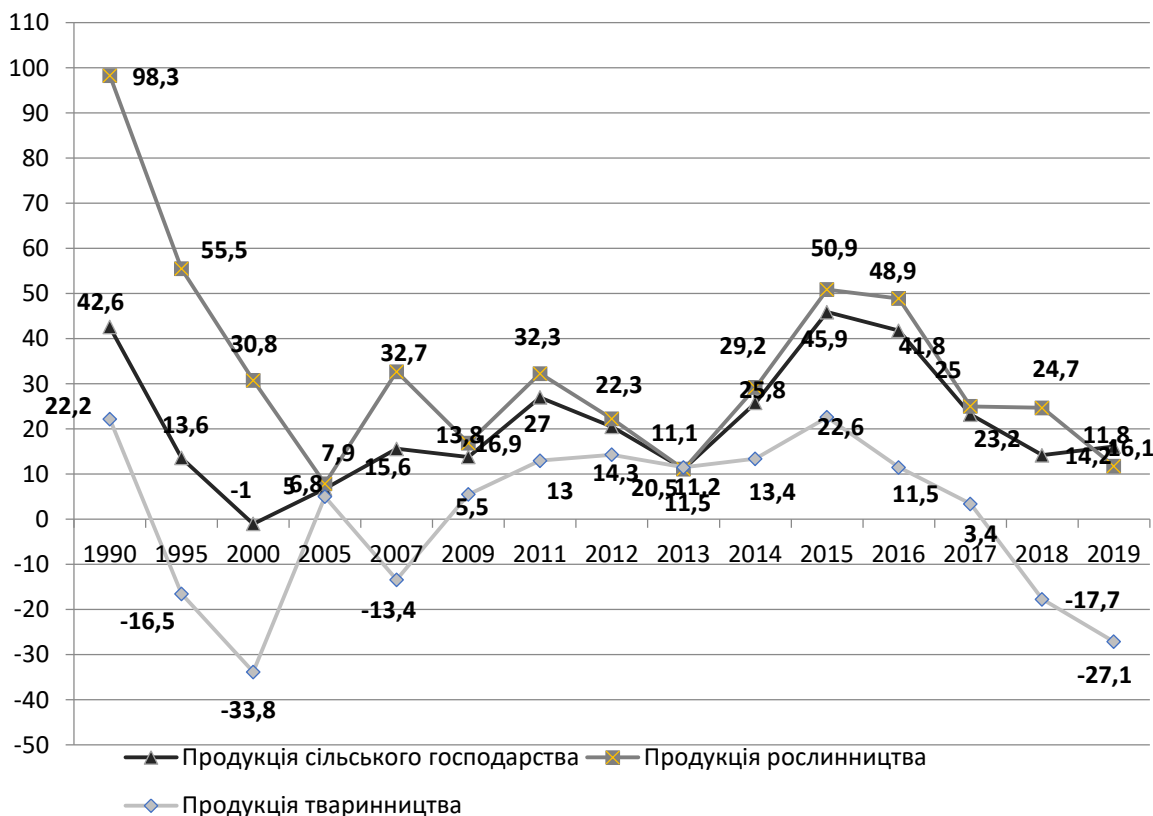

Рис. 1. Динаміка рентабельності (збитковості) сільськогосподарського виробництва у 1990–2019 рр., % [5]

Виробництво продукції сільського господарства загалом протягом досліджуваного періоду рентабельне, хоча цей показник коливається від 6,8% у 2005 р. до 45,9% у 2015 р. У 2019 р. рентабельність продукції сільського господарства становила 16,1%. Продукція рослинництва є прибутковою починаючи з досліджуваного періоду. Однак найбільш загрозлива ситуація склалася у тваринництві. Продукція тваринництва була збитковою в деяких роках, причому рівень збитковості був найвищим у 2019 р. (27,1%), 2018 р. (17,7%) і 2007 р. (13,4%) [5].

У 2019 р., незважаючи на фінансову кризу, яка негативно впливає на аграрну економіку, завдяки заходам держави щодо стабілізації відтворювального процесу вдалося зберегти рівень прибутковості сільськогосподарського виробництва на рівні 2018 р. Проте питання розширеного відтворення у сільському господарстві залишається проблемним, що зумовлюється, насамперед, диспаритетом цін на сільськогосподарську продукцію та засоби виробництва, що купуються сільськогосподарськими товаровиробниками, а також низькою купівельною спроможністю населення, що не дає змоги підтримувати на ринку необхідний рівень попиту і пропозиції, передусім на продовольчі товари тваринного походження [6, с. 39–44].

В умовах невизначеності на світовій арені, підвищення ризиків у політичних, військових, фінансових сферах, складнощів зовнішньоекономічної діяльності кожна країна намагається віднайти найбільш адекватну та ефективну стратегію поліпшення добробуту населення. На перше місце у світі виходить питання забезпечення та відповідності конкурентоспроможності економік.

На жаль, можливості України сьогодні не за всіма критеріями повноцінно розкрито. Міжнародні експерти високо оцінюють науково-технологічний та інтелектуальний потенціал нашої держави. Парадокс ситуації виникає під час оцінки управлінського складника, який, за оцінками світових експертів, відносить нашу країну в кінець рейтингу. Тобто модель управління, властива Україні, не відповідає вимогам сьогодення та лежить в основі більшості стратегічних невдач країни.

Зміна підходів до державного управління, побудова та відбудова системи прогнозування та планування знайдуть відображення в результатах бюджетного складника, що, своєю чергою, відобразиться на економічних результатах країни.

Економічне зростання в нашій державі у 2019 р. – на рівні 5%, у країнах Євросоюзу – на рівні 1,4–1,8%, проте якість зростання між нашими країнами колосальна. Нам необхідно рухатися набагато швидше. В умовах глобальної конкуренції виникає питання трансформації вітчизняної економіки, тобто зміцнення науково-технічного складника, модернізація промисловості, впровадження новітніх технологій, системи управління

організаціями, підвищення конкурентоздатності українського продукту та його визнання на зовнішніх ринках.

Тому постає адекватне питання створення конкурентоздатного продукту на ринках України, збільшення випуску продукції на душу населення в довгостроковій перспективі без залучення зовнішніх кредиторів. Світова продовольча криза нині сприяє Україні та надає можливості щодо виходу на зовнішні ринки. Саме тому головним вектором розвитку сьогодення повинен стати розвиток сільського господарства з ефективним інвестуванням у його інфраструктуру. Державно-приватне партнерство повинно стати запорукою успіху.

Україна взяла курс на створення екопродуктів для забезпечення внутрішнього ринку та частково зовнішнього, що, своєю чергою, дає можливість збільшити робочі місця в галузі та суміжних також. Проте Україні, яка має свої певні вади економічного розвитку, для виходу на зовнішні ринки необхідний час.

Безумовно, Україна має добрий аграрний потенціал. Площа сільськогосподарських угідь країни становить понад 20% площі угідь у 27 країнах – членах Європейського Союзу. На одного жителя України припадає 0,8 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,67 га ріллі, тоді як у середньому по країнах ЄС ці показники становлять відповідно 0,38 та 0,22 га. Частка ріллі у загальносвітових обсягах становить 2,3% [5].

Україна впевнено нарощує експортний потенціал сільського господарства і розширює свою присутність на зовнішніх ринках. Однак фінансова криза негативно вплинула на показники міжнародної торгівлі. Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК України за 2019 р. становить 11,08 млрд дол. США. Експорт продукції агросектору – 5 млрд дол. США, імпорт – 6,08 млрд дол. США. Якщо порівняти з 2018 р., зовнішньоторговельний оборот сільськогосподарської продукції збільшився на 6,5% (на 0,68 млрд дол. США), експорт – на 6,4% (на 0,3 млрд дол. США), імпорт – на 6,7% (на 0,38 млрд дол. США) (рис. 2) [5].

У структурі експорту переважають зерно, насіння соняшнику та продукція олійножирового комплексу (рис. 3) [5].

Протягом останніх кількох років спостерігається тенденція до вирівнювання балансу показників експорту – імпорту у зовнішній торгівлі агропродукцією між Україною та ЄС.

Забезпечення населення продовольчими товарами здійснюється переважно за рахунок національного виробництва. Показник частки імпорту у внутрішньому споживанні продовольства у середньому не перевищує 5%, що позитивно характеризує рівень продовольчої незалежності країни. Водночас політика уряду спрямовується на збільшення споживання за рахунок вітчизняного

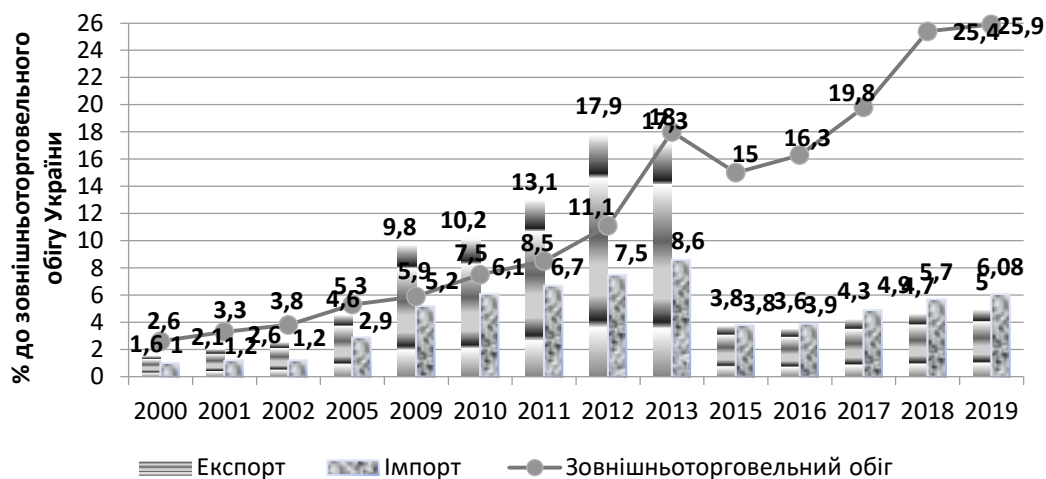

Рис. 2. Зовнішньоторговельний оборот сільськогосподарської продукції України

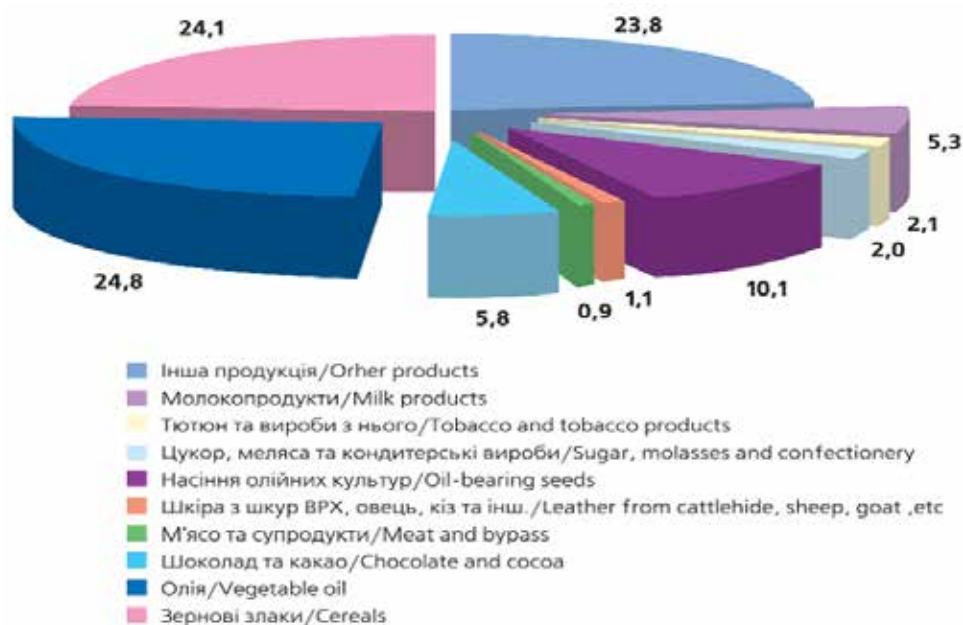

Рис. 3. Структура експорту продукції аграрного сектору в 2019 р., %

виробництва таких видів продукції, як плоди, ягоди, виноград, м'ясо. Йде підготовка проєкту закону України «Про продовольчу безпеку».

Міністерство аграрної політики та продовольства є активним учасником переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі України – Європейський Союз. Головною метою створеної угоди є вихід вітчизняних товаровиробників на зовнішній ринок. Україна співпрацює з ЄС у рамках складника інституціонального розвитку TAIEХ та проєктів TWINING. Складник інституціональної розбудови TAIEХ повинен надати вітчизняним виробникам інформацію щодо відповідності технічного інструментарію України зарубіжному, певні норми та правила сертифікації та стандартизації сільськогосподарської продукції.

Членство у ФАО дає Україні змогу отримати технічну допомогу ФАО, брати участь у розробленні міжнародних стандартів та приєднатися до міжнародних стандартів якості та безпеки продукції агропродовольчого комплексу, приєднатися до інформаційної мережі ФАО, започаткувати проведення спільних із ФАО передінвестиційних досліджень відповідних секторів АПК, упроваджувати системи моніторингу, скористатися можливостями організації щодо залучення фінансування провідних міжнародних організацій для реалізації пріоритетних проєктів у галузі тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Для розширення ринків збуту та успішного просування вітчизняної аграрної продукції на світові продовольчі ринки необхідно:

– переорієнтувати розвиток економіки агропромислового комплексу на нарощування експортного потенціалу за умови дотримання балансу між внутрішнім і зовнішнім попитом на продукцію сільськогосподарського виробництва;

– підвищувати ефективність виробництва традиційної для України експортної продукції: зернових культур, соняшника, продукції тваринництва та нарощувати потенціал у перспективних секторах світового сільського господарства: виробництво рапсу, відродження льонівиробництва;

– диверсифікувати географічну структуру зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції (насамперед експорту), мінімізуючи залежність від окремих держав (ринків), підсилюючи тим самим економічну безпеку країни.

Для зміцнення усіх складників та векторів успішного розвитку агропромислового комплексу України необхідне впровадження державної підтримки, енергозберігаючих технологій, поліпшення інвестиційної привабливості аграрного сектору, вдосконалення чинного законодавства, особливо у сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Аграрний комплекс України є одним із важливих мотиваторів для ЄС щодо укладання угоди про поглиблену ЗВТ між Україною та Євросоюзом. Україна все для цього має: природні ресурси, людський капітал, традиції аграрного виробництва. Серед конкурентних чинників українського АПК – природні переваги у виробництві певних видів сільськогосподарської продукції (зернові, олійні культури, цукровий буряк, овочі та фрукти тощо) для внутрішніх потреб та зовнішніх ринків.

Головним завданням сьогодення повинно стати також упровадження адекватної чіткої агропромислової політики. ЄС, відкриваючи кордони для сільськогосподарської продукції України, буде невинно слідкувати за відповідностями стандартів безпеки та якості продуктів харчування своїм нормативам та стандартам.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Націук І.М. Кореляційно-регресивне моделювання використання ресурсного потенціалу сільського господарства регіону. *Складні системи і процеси*. 2002. № 1. С. 71–75.
2. Валога продукція сільського господарства України (у порівнянних цінах 2005 року) за 2010 рік : статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України. Київ, 2011.
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік. *Державна служба статистики України*. 2011. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/zp_u.html (дата 21.09.2020).

4. Хорунжий М.Й. Організаційно-економічні трансформації у сільськогосподарському виробництві у процесі його капіталізації. *Економіка АПК*. 2005. № 10. С. 51–57.

5. Сільське господарство України за 2019 рік : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/zp_u.html (дата звернення: 21.09.2020).

6. Лузан Ю.Я. Відтворювальні процеси в агропромислому комплексі України. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 39–44.

7. Гончарова А.І. Механізм підтримки розвитку агросфери : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 ; Інститут економіки та прогнозування. Київ, 2013. 193 с.

8. Гончарова А.І. Фінансові наслідки циклічності відтворення сільськогосподарського виробництва. *Бізнес-навігатор*. 2011. № 4(25). С. 156–164.

REFERENCES:

1. Natsyuk I. M. (2002) Korelyatsiyno-rehresyvne modelyuvannya vykorystannya resursnoho potentsialu sil'skoho hospodarstva rehionu [Correlation and regressive modeling of the use of resource potential of agriculture in the region]. *Skladni systemy i protsesy*, no. 1, pp. 71–75.
2. Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny (2011) *Statystychnyy byuletyn' «Valova produktsiya sil'skoho hospodarstva Ukrayiny (u porivnyannykh tsinakh 2005 roku) za 2010 rik* [Statistical bulletin “Gross agricultural products of Ukraine (in comparable in 2005) for 2010]. Kyiv.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny (2011) *Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2010 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2010]. Kyiv.
4. Khorunzhyy M. Y. (2005) Orhanizatsiyno-ekonomichni transformatsiyi u sil'skohospodars'komu vyrobnytstvi u protsesi yoho kapitalizatsiyi [Organization and economic transformations in agricultural production in the process of its capitalization]. *Ekonomika APK*, no. 10, pp. 51–57.
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny (2019) *Statystychnyy zbirnyku "Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny" za 2019 rik* [Statistical collection “Agricultural of Ukraine for 2019]. Kyiv.
6. Luzan Yu. Ya. (2010) Vidtvoryval'ni protsesy v ahropromyslovomu kompleksi Ukrayiny [Reproducing processes in the agro-industrial complex of Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 39–44.
7. Honcharova A. I. (2013) *Mekhanizm pidtrymky rozvytku ahrosfery: dys.kand.ekonom.nauk* [Mechanism for supporting the development of the agricultural] (PhD Thesis), Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnouzuvannia.
8. Honcharova A. I. (2011) *Finansovi naslidky tsyklichnosti vidtvorennia silskohospodarskoho vyrobnytstva* [Financial consequences of cyclical reproduction of agricultural production]. *Naukovo-vyrobnychiy zhurnal «Biznes-navihator»*, no. 4(25), pp. 156–164.